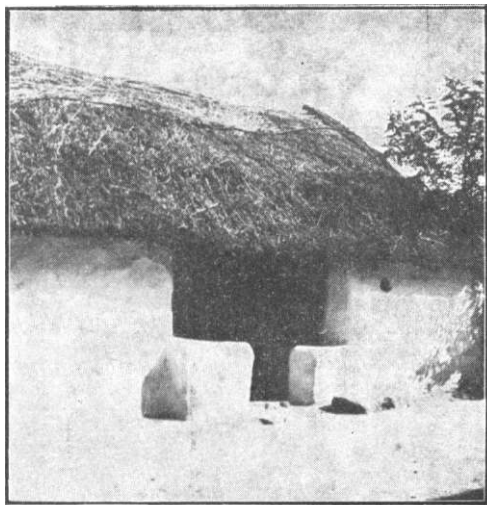

D U N Á N T Ú L

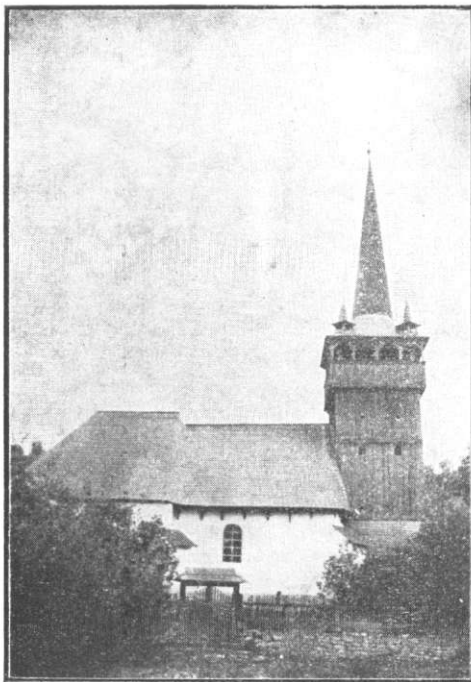
Balaton-melléki ház (Akali)

Jellegzetes dunántúli zömök ívek
(Nemestördemic)

K A L O T A

M E N T E

Templom:
tornácos tornya négy fiatoronnyal.

Száz éves ház.

A MAGYAR NÉP ÉPÍTÉSZETE

NEM TUDOM biztosan, hogy van-e *magyar építészet*. Nem találtam eddig könyvet, amelynek ez lett volna a címe. A budapesti műegyetemen négy év alatt egy tanárt sem hallottam, aki erre akart volna megtanítani, pedig én akkor és azóta mindmáig ezt szerettem volna leginkább tudni. Kerestem s velem együtt sokan keresték a magyar építészetet, hivatottak és laikusok egyaránt, de a kép amely elének tárul, nem világos. Városainkat, községeinket százévenként dúlta szét sorsunk, alig van egy-két igazán régi épületünk, mely valamennyire is épségben maradt volna. Tizedrangu német kisvárosokban több építészeti emlék szorult össze az idők folyamán, mint amennyi egész országunkban. A templomépítő Árpád-házi királyok idejéből alig maradt ránk valami, azt is úgy kell előkotornunk török földsáncok, barokk átépítések alól.

A térben és időben nagyon szerény anyag eredetéhez is sok szó fér. Dolgoztak itt franciák, olaszok, németek s a legújabb korban, amikor már tudatosan kerestük nemzeti építészetünk arcvonásait, Feszli, Steindl, Pollák, Schulek, Hauszmann, Lechner azok a nevek, amelyeket feljegyezhetünk. E sorok írója mélységesen hisz a magyar táj, a magyar levegő szívet, lelkét, vért formáló erejében, de mindent erre bízni, mindent ettől várni — nyilván túlzás volna.

Ami pedig hiányosan, csonkán, tarka-vegyesen mégis megmaradt, azt mégegyszer és végérvényesen magunk ráztuk össze a századforduló szellemi rostájában, mely két véglet közt mozgott, a fatális két véglet közt, mely mindég és mindég ránkmered, akár politikához nyúlunk, akár irodalomhoz, fajkutatáshoz, vagy építészethez: a Kelet és Nyugat végletei között. Lechner Ödön Kelethez húzott, helyesebben Keletből merített. Keleti származásunk nyomán, de egyébként legkevésbé tudományos alapon, indiai formavilág volt az ő világa, úgy amint azt a British Museum gyűjteményeiből magáévá tehetette, átszűrve nyugati — elsősorban francia renaissance — építészeti kultúráján. Munkássága talajunkon gyökeret nem vert. Az egykoru kritika fellengző megállapításain mai szemléletünk már nyugodtan síklik át s Lechner Ödönt egyszerűen a secessio legkiválóbb magyar mesterének ismeri el. A másik véglet Nyugatra sodort, s vagy arra esküdött, ami angol, német, hollandi vagy francia, vagy kifejezetten az építőművészet nemzetközi, szebben mondva: nemzetek feletti voltát emlegette s egyenesen az építési kultúra előfeltételét látta abban, hogy minden alko-

tásunk Le Corbusier és a weimari Németországban virágzott dessau Bauhaus elvei, formái szerint épüljön. Ennek az iránynak a legszélesebb körökben támadtak követői s műveik az építési feladatok csaknem egész területén fellelhetők. Tárgyilagosan meg kell állapítanunk, hogy a magyar építészek túlnyomó többsége és éppen a vezető egyéniségek, ezt az irányt követik.

Kelet és Nyugat közti vívódásunk a fejlemények szerint tehát a Nyugat javára dőlt el. A szemmel látható eredmény azonban ily egyszerűen nem jellemezhető: városaink s a vidék képe ezzel nem lett sem sokkal jobb, sem sokkal nyugatibb, hanem megmaradt erősen vegyesnek. Azok, akik egy ország építészetét a folyóiratok képanyagán keresztül ítélik meg, talán haladást és eredményeket könyvelhetnek el; azok, akik a valóságot, az összhatást nézik, kevésbbé vannak megelégedve.

ITT vissza is kanyarodhatunk tárgyunkhoz. Mindaz, amiről eddig szóltunk, még csaknem is érintette a magyar nép építészetét. Még a fogalommal sem igen találkozunk a multban. A népköltészet, a népdal már rég elfoglalták helyeiket a magyar értékek rendjében, amikor a magyar nép építészetéről még szó sem esik. A magyar nép művészetét már erősen kerülgetjük, különösen díszítő művészete az, mely Huszka nyomán figyelmünket leköti, felfedezzük népünk művészi érzékét, amint a házi- és kisiparon át jelentkezik, de építészetét sokáig nem ismertük s főleg nem ismerjük azt el, mint művészetet. Lechner Ödön teljes érzéketelenséget tanusított a nép építészete iránt. Hogy Dessauban tudomást sem vettek róla, azt tudjuk és természetesnek találjuk.

Fentebb azt mondtuk, hogy legújabb építészetünk művei az építési feladatok *csaknem* egész területén fellelhetők. Most kiegészítjük a mondottakat azzal a tárgyilagossal megállapítással, hogy ebből a feladatkörből a falu, a községek építészete teljesen és érthetetlenül ki van rekesztve. A modern építészet szempontjából ez nem látszik olyan nagy hibának, mint a falu, a községek s az ott lakó nép szempontjából. Az építészet nagy, mutató, stílusformáló feladatai a városokban adódnak és minden stílus legszebb példáit monumentumok képviselik. Ezzel szemben az épületek egy igen nagy hányada a falun, a községekben áll, mégpedig — mint látjuk — anélkül, hogy a modern építészet egyáltalában törődne azzal, hogy hogyan áll. A magyar nép úgy építette fel házait, ahogy tudta, ahogy szerette és tehette. Ha az építészet nem törődött az ő házaival, ő sem törődött sokat az építészettel. Talán ennek köszönhető, hogy szemben a dessau szemlélet „Wohnmaschine”-jával s Le Corbusier lábán álló, földre szállott pillangóival, népünk épületei megmaradtak *házaknak*.

Harminc esztendeje annak, hogy magyar építészek felismerték a nép építészetének értékeit. Abban az időben is méltányolták, de talán nem látták oly élesen, mint ma látjuk, annak a korszakalkotó jelentőségét, hogy Kós Károly, Zrumeckzy Dezső és társaik felfedezték, ismertették és *gyakorlati feladatokon keresztül*

Kitűnő művészettel tovább fejlesztették a kalotaszegi magyar nép építészetét. Ők a maguk vidékének építésformáit a maguk helyén kívánták felhasználni. Azoknak az időeknek megbocsátható, de nagy tévedése volt, hogy a kalotamente hegyvidékének jellegzetessége s nekünk oly nagyon kedves építészetét — talán az eredetiségben rejlő lenyűgöző erő hatására — elvitték az Alföldre, a Balaton mellé, úgy, hogy a népies építészet fogalma veszedelmesen egybeesni látszott a Kós Károlyék által művelt, kalotaszegi jellegű építészetel.

Közben eltelt egy rövid emberöltő, s ma túl a secessión, túl a háború utáni évek szigorú, de egészséges „tárgyilagosságán” („neue Sachlichkeit”) ott állunk, ahol Kós Károly állt: kint a falun, de nem Sztánán, hanem szerte a Dunántúl, az Alföldön, a Tiszántúl s a megmaradt felvidéken. Érett építési megfontolással hajlunk a nép építésze felé, mert látjuk, hogy a feladatoknak egy tekintélyes csoportja a nép által kezdett irányban dolgozva, jól megoldható. Nem vitatjuk a modern nyugati építészet egészséges áramlatának frissítő erejét, de látjuk, hogy a vidékre, falvainkba nem ér el s ha elér, nincs vele mit kezdenünk. A vidék képe, a táj jellege nem nyer vele. Lássuk be, hogy az építészet szervezetek feletti nagy stílusegysége a városok nagy feladataira korlátozódik. A vidék, a község, a falvak ma még sokkal inkább élnek együtt a földdel, a tájjal és az emberrel, semhogy attól magukat függetleníthessék. És ugyanígy állanak a rokon-feladatok, a kertes családi ház, a nyaraló, a szabadon álló kisebb épületek egész sora, a „műépítészet” szempontjából megannyi elhanyagolható, semmibe vehető feladat, mely azonban temérdek nagy számmal s a tájak jellegzetességei szerint változó formáival végeredményben a vidék egész képét magszabja, melynek jó vagy rossz megoldásától legalább hatmillió magyar élete, egészsége, öröme, izlése válik jobbá vagy rosszabbá.

A NÉP ÉPÍTÉSZETÉNEK megismerése arról győzött meg bennünket, hogy a feladatok fentjelzett csoportjában célszerűségi, ipari, közgazdasági s főleg iparművészeti okokból érvényesíteni kell az illető táj jó és szép építészetének eredményeit s a fejlődést a meglévő eredményekből és adottságokból kell megindítani. Da meg is kell indítani! Durva tévedés volna a magyar nép építészetében holmi paraszt romantikát keresni s annak a kedvéért a javítást, a fejlesztést meggátolni. Ebben az igyekezetünkben egyébként a nép támogatására úgy sem számíthatunk. A nép nem nézi a házát: lakik benne. Ha sok helyütt eltért a régi kedves formáktól s főleg városok közelében gyűlöletes ízléstelenségekre vetemedett, sohasem azért tette, mert nem szerette a szépet, hanem mert javítani, fejleszteni akarta a házát s mert ebben senki és soha nem segítette, építőművészet, ipar, hitel és kultúra mind csak magára hagyta, hát úgy javított, ahogy tudott.

Az egyik sürgős tennivaló magának a népnek építészetét előresegíteni. A másik: átvenni tőle azt, ami érték s megnemesíteni vele családi házaink, nyaralóinak építészetét. Sokan kétke-

déssel fogadhatják, pedig így van: a nép állandóan, kimeríthetetlenül, mindég csak ad nekünk, még építészetében is. Minden szégyensége mellett is bőségesen elég ahhoz, hogy unalmas, jellegtelen családi ház- és nyaraló-építészetünknek színt és ízt adjon. Népház, kultúrház, szövetkezeti épület, posta, patika, templom és paplak mind bünt követnek el, ha nem vesznek át, nem fejlesztenek valamit az illető vidék népének építészetéből, de egyben értéktelenebbé és idegenebbé is válnak. Minden vidéknek vannak építészeti értékei, de legtöbbször nem is ismerjük azokat.

Ebben a tudatban vágott neki a rendszeres kutatásnak a magyar építészek egy csoportja. Első eredmény: a Balaton-vidék népi építészetének feltárása, melyből egy kis mutatót, Tóth Kálmán gyűjtéséből, e sorokhoz mellékelünk. A balatoni gyűjtést követi a többi, míg csak e szerény cikk címét egyszer egy könyv címlapjára nem írhatjuk.

AZZAL KEZDTEM, nem tudom biztosan, hogy van-e magyar építészet? Folytatom azzal: tudom, hogy *a magyar nép építésze örvendetes valóság*. Ugyanazzal a szomjúsággal fordulunk a magyar nép művészetének kicsiny, de tiszta forrása felé, mint fordult egykor az irodalom, később a zene. Kriza János, Bartók és Kodály nyomdokain járunk s örvendezve látjuk, hogy még hátra van a magyar építészet nagy felfrissülése a népi hagyományok tiszta forrásából.

1921-ben e sorok írója, mint műegyetemi hallgató, vezette végig japán mérnökök egy átutazó csoportját a háború után első ízben rendezett tervekiallításán, melyet a magunk munkáiból rendeztünk. A szemle után az egyik japán arra kért, mutassak neki valamit, ami jellegzetesen magyar. Semmi sem volt. Barok, renaissance, német villa, minden volt ott, csak magyar nem. Dessau akkor jelent meg elképesztő sívárságával falainkon. Jőmagam jobb híján Frank Lloyd Wright-ot utánoztam. Nem tehettem mást, kivittem őket az Üllői-útra s megmutattam Lechner Ödön iparművészeti múzeumát. Kérdezték: ez magyar? Azt sóhajtottam vissza: igen! »Hát akkor a magyarok fővárosának ebben a szép hosszú utcájában miért áll csak egy ilyen épület?» — kérdeztek s ez a kérdés azóta kalapál a dobhártyáimon. Ez a kérdés úzött ki a falura is és mikor először eszméltem rá a magyar falukép utolérhetetlenül bájos, összhangzó egységére, amint végigjárt a szemem az út hosszú, hajló során, amelyen végig egyforma házak állottak, Hatsuo Dodo kezét szerettem volna megragadni s idehozni, ahol minden ház magyar kéz és magyar észjárás műve. S hogy ez az anyag szégyeniesen kicsiny? hogy egyhangu? Ezekre a kérdésekre kettő a válaszuk: az anyag olyan, amilyen, másféle nincs; de ami van, azt sem ismerjük még. De a Balatoni Intéző Bizottság az idén már kísérletet tett egy pályázatával a balatoni népi építészetének a nyaraló-építkezés terén való felhasználására s az eredmény nagyon biztató volt.

Minden vidéknek megvan a maga népi építésze és minden vidéknek kulturális kötelessége a *maga* építészetének fejlesztésére.

tése. Minden vidék rendelkezik népi építészetében egy-egy oly vonással, melyet az adott környezetben fellelhető anyagok, a szokás és váltakozó ízlés szabnak meg esetenként. Vétek volna ezeket a vonásokat bármi okból is elmosni engedni s minden új alkotás, amely a meglévőt fejleszti, javítja, őrzi, kétszeresen értékes, Transylvánia is a legjobban teszi, ha azon a nyomon halad, amelyet a mi legnagyobb örömünkre a Kalotaszegi Kultúrház és Múzeum s a gyilkostói leányotthon tervei mutatnak,

A FALU KÉPE romlik, satnyul, A nép házát, otthonát javítani, fejleszteni akarja, vigyázzunk, hogy ez fejlesztés ne hogy visszajára forduljon. Ne hagyjuk magára, erősítsük meg, egyeztes-sük össze változott igényeit a nemes és jó formai és szerkezeti hagyományokkal.

Ne engedjük, hogy a vidék építésze elszakadjon a táj jellegétől, hogy a rosszul értelmezett „modernség” azt a kevés értékünket is elmossa, semmivé tegye, amellyel még rendelkezünk.

Budapest.

PADÁNYI GULYÁS JENŐ.

UTCASOR A KALOTA MENTÉN